

Сентябр ойида кузатилган маълумотлардан кўриш мумкинки, бу даврга келиб, август ойига нисбатан тирик вазн кўрсаткичи қўйларда 3,4 килограммга, қўчқорларда 6,2 килограммга қўзиларда 4,6 килограммга ортиши, маълум даражада ички ва думба ёғининг кўпайиши ҳамда сўйим чиқимининг гурухлар миқёсида 0,86; 0,28 ва 1,94 фоизга ошиши кузатилади.

Октябр ойига келиб кўрсаткичларнинг янада ортиши кузатилади. Ушбу даврга келиб тирик вазн кўрсаткичи мутаносиб равишда гурухлар миқёсида 3,6; 5,1 ва 4,3 килограммга, сўйим чиқими эса 51,0; 52,45 ва 50,88 фоиз даражаларига етади.

Хулоса қилиш мумкинки, қўшимча кучли озуқалар харажатларисиз Қорақалпоғистоннинг Орол бўйи шароитида қўйлар табиий яйлов шароитида ҳам етарли даражадаги гўшт-ёғ маҳсулдорлиги билан характерланади.

UO'K:636.3.081

TAJIRIBADAGI QO'CHQORLAR TANA TUZILISH INDEKSLARINING YOSH DAVRLARI BO'YICHA O'ZGARISHI

Sh.A.Shoxnazarova-q.x.f.f.d (PhD), shohnaza16@gmail.com

Chorvachilik va parrandachilik ilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada jaydari zotiga mansub qo'chqorlarni yosh davrlari bo'yicha tana tuzilish indeks ko'rsatkichlarining tahlili to'g'risida tajriba malumotlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: Qo'chqorlar, guruhlar, o'sish, rivojlanish, yoshi, tana tuzilish indeks ko'rsatkichlari.

Annotation. This article presents experimental data on the analysis of body conformation index indicators in rams of the Jaydari breed at different ages.

Key words: Rams, groups, growth, development, age, body conformation index indicators.

Kirish. Respublikamiz aholisini oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirishda, chorvachilik sohasi muhim hisoblanadi. Chorvachilik sohasida qo'ychilik yetakchi tarmoqlardan biri bo'lib hisoblanadi, mamlakatimizda ishlab chiqarilayotgan go'shtning ma'lum bir qismi shu tarmoqqa to'g'ri keladi, bu esa ushbu tarmoqni yanada ilmiy asosda rivojlantirishni taqozo etadi.

Hayvonlarning o'sish va rivojlanishi muhim jarayon hisoblanib, mahsulot yetishtirish iqtisodiyoti bilan chambarchas bog'liq. O'sish sur'atini oshirish orqali xo'jaliklarda qo'y go'shti yetishtirish tezlashtirilib, ozuqaning mahsulotga aylanish jarayonining samaradorligi oshiriladi, o'sish tezligi o'z navbatida hayvonlarning erta jinsiy yetilishiga, ularning keyingi davrda yuqori mahsuldorligi esa o'stirish harajatlarining kamayishiga olib keladi. Shu bilan bir qatorda tana tuzilish indekslari hayvonlarning proporsional rivojlanishini belgilovchi ko'rsatkich hisoblanadi va o'sish davrlarida zotga xos bo'lgan o'sish va rivojlanish xususiyatlarini tavsiflaydi. Ushbu ko'rsatkichga qarab turli yosh davrlarida tana qismlarining mutanosib rivojlanishi, kamchilik hamda nuqsonlarni o'z muddatida aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi. Jaydari zotli qo'chqorlarning turli yosh davrlarida tana tuzilish indeks ko'rsatkichlarini o'rganishdan iborat.

Tadqiqot usullari: Ilmiy tadqiqot ishlari 2022-2024-yillarda Farg'ona viloyati Quva tumanida joylashgan "Quvonchbek Zohidjon fermasi" MChJ (qo'yning jaydari zoti bo'yicha naslchilik xo'jaligi)da bajarilgan. Tajriba va nazorat guruhidagi jaydari zotli qo'chqorlarning turli yosh davrlaridagi tana tuzilish indekslari ularning mos davrlaridagi eksteryer ko'rsatkichlari asosida quyidagi umumqabul qilingan formulalar yordamida aniqlandi.

Ilmiy tadqiqotlarni bajarishda N.A.Kravchenkoning (1963) «Qo'ylarning tirik vazn ko'rsatkichlarini o'rganish», tana qismlari va tana indekslari zootexniyada umumqabul qilingan usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari. Xo'jalik ratsioni asosida oziqlantirilgan nazorat guruhi hamda "Best Mega Mix" ozuqasi qo'shib berilgan tajriba guruhidagi jaydari zotiga mansub qo'chqorlarning turli yosh davrlaridagi tana tuzilish indekslari ularning eksteryer ko'rsatkichlari asosida aniqlanib, quyidagi 1-jadvalda keltirildi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, nazorat guruhidagi jaydari zotli qo'chqorlarda tug'ilgan vaqtda uzunoyoqlik, cho'ziluvchanlik, ko'krakdorlik, zichlilik, suyakdorlik, bo'ydorlik, o'suvchanlik indekslari mos ravishda 58,77; 89,88; 61,08; 106,87; 14,81; 96,05 va 104,44% ni tashkil qilgan. Tajriba guruhidagi qo'chqorlar esa nazorat guruhiga nisbatan uzunoyoqlik va o'suvchanlik indekslari nisbatan past ko'rsatkichlarni (-0,86 va -0,2%), cho'ziluvchanlik, ko'krakdorlik, zichlilik, suyakdorlik va bo'ydorlik indekslari bo'yicha esa (mos ravishda: 0,71; 4,09; 2,73; 1,43 va 3,24%) yuqori ko'rsatkichlarni qayd etgan.

Qo'chqorlarning 21 kunlik yoshiga kelib, uzunoyoqlik indeksida pasayish (-3,85-4,09%) holati kuzatilgan bo'lib, bu hayvonlarning postembrional rivojlanish davridagi me'yoriy rivojlanish fiziologiyasiga mos keladi. Ushbu indeks bo'yicha nazorat guruhi qo'chqorlari 0,41% ustunlik qilgan. Cho'ziluvchanlik indeksi bo'yicha tug'ilgan vaqtdagi ko'rsatkichga nisbatan katta farq kuzatilmagan. Ko'krakdorlik indeksi ushbu davrda nazorat guruhida oldingi davrga nisbatan pasayish (-1,46%) kuzatilgan, ammo tajriba guruhida esa o'sish kuzatilgan (2,27%). Tajriba guruhi nazorat guruhidan 7,82% ustun bo'lgan. Bu o'z navbatida 21 kunlik yoshida tajriba guruhi qo'chqorlari hayotiy muhim a'zolar joylashgan ko'krak ko'rsatkichlari bo'yicha rivojlanganligini ko'rsatadi.

Zichlilik ko'rsatkichi bo'yicha nazorat guruhida o'sish (1,78%), tajriba guruhida pasayish (-1,1%) holati kuzatilgan. Suyakdorlik indeksi 21 kunlik yoshida tug'ilgan vaqtdagiga nisbatan nazorat guruhida o'sish (0,44%), tajriba guruhida pasayish kuzatilgan (-0,79%) bo'lib, tajriba guruhida tug'ilgan vaqtda suyaklari yirik bo'lganligini hamda 21 kunlikda suyaklar muskullar bilan to'lishganligini anglatadi. Ushbu davrda nazorat guruhi ko'rsatkichi tajriba guruhidan 0,2% kam bo'lgan.

Bo'ydorlik indeksi 21 kunlik yosh davrida tug'ilgan davrga nisbatan pasayish kuzatilgan bo'lsada, tajriba guruhining ko'rsatkichi nazorat guruhinikidan 6,37% yuqori bo'lishi aniqlangan. O'suvchanlik indeksi hayvonlarning oldingi qismiga nisbatan orqa qismining rivojlanish darajasini belgilaydi va bu tug'ilgandan keyingi davrda hayvon organizmining rivojlanishini belgilovchi ko'rsatkich hisoblanadi. Ushbu indeks tug'ilgan vaqtdagiga nisbatan pasayishi kuzatilgan.

**Nazorat va tajriba guruhidagi qo‘chqorlarning tana tuzilish indekslari, %
(tug‘ilgandan 4,5-5 oylikkacha)**

Tana tuzilish indekslari	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
tug‘ilganda, n=50		
Uzunoyoqlik	58,77	58,12
Cho‘ziluvchanlik	89,88	90,59
Ko‘krakdorlik	61,08	65,17
Zichlilik	106,87	109,60
Suyakdorlik	14,81	16,24
Bo‘y dorlik	96,05	99,29
O‘sovchanlik	104,44	104,24
21 kunlikda, n=50		
Uzunoyoqlik	54,68	54,27
Cho‘ziluvchanlik	90,63	91,23
Ko‘krakdorlik	59,62	67,44
Zichlilik	108,65	108,50
Suyakdorlik	15,25	15,45
Bo‘y dorlik	92,59	98,96
O‘sovchanlik	103,05	103,55
4,5-5-oylikda, n=50		
Uzunoyoqlik	55,12	54,34
Cho‘ziluvchanlik	100,19	100,74
Ko‘krakdorlik	65,98	67,21
Zichlilik	117,47	116,88
Suyakdorlik	14,15	14,42
Bo‘y dorlik	117,69	117,74
O‘sovchanlik	103,91	103,88

Qo‘chqorlarning 4,5-5 oylik yoshida uzunoyoqlik indeksi tug‘ilgan vaqtdagiga nisbatan -3,65 va -3,78% ga kamaygan holda nazorat guruhining ko‘rsatkichi tajriba guruhinikidan yuqori bo‘lgan (0,78%). Cho‘ziluvchanlik indeksi tug‘ilgandan 4,0-4,5 oylikka qadar oshib borgan. Nazorat guruhida tegishlicha 0,75 va 9,56% oshgan bo‘lsa, nazorat guruhida mos tarzda 0,64 va 9,51% oshganligi kuzatilgan.

Ko‘krakdorlik indeksi nazorat guruhida tug‘ilgandagiga nisbatan 4,9%, 21 kunlikdagiga nisbatan 6,36%, tajriba guruhida tug‘ilgandagiga nisbatan 2,04% yuqori, 21 kunlikdagiga nisbatan -0,23% past bo‘lganligi aniqlandi. Ushbu yosh davrida o‘z navbatida tajriba guruhi ko‘rsatkichi nazoratga nisbatan 1,23% ustunlik qilgan. Zichlilik indeksi yosh ortib borishi bilan nazorat va tajriba guruhlarida ortib borib tegishlicha 117,45% va 116,88% ni tashkil etgan.

Suyakdorlik indeksi nazorat va tajriba guruhlarida tug‘ilgan vaqtdagi va 21 kunlikdagiga nisbatan pasayish holati kuzatilgan. Bo‘y dorlik indeksi yosh ortib borishi bilan ortib borib guruhlarda 117,69 va 117,74% ni tashkil qilgan holda o‘zaro farqlanish deyarli kuzatilmagan. O‘sovchanlik indeksi bo‘yicha har uchchala yosh davrlarida ham katta farqlanishlar kuzatilmagan.

Jadval ma'lumotlaridan ko'ra, (2-jadval), 6 oylik yoshida uzunoyoqlik indeksi nazorat guruhida tajriba guruhiga nisbatan yuqori (1,35%) bo'lgan va tug'ilgandagiga nisbatan pasayish yuz bergan. Bu esa hayvonlarning rivojlanish me'yorlariga mos keladi. Cho'ziluvchanlik indeksi nazorat va tajriba guruhlarida yosh ortib borishi bilan ortib borgan va ushbu davrda 101,28 va 101,78% ni tashkil qilgan. Nazorat va tajriba guruhlarida orasidagi farq 0,5%.

Ko'krakdorlik indeksi muhim ko'rsatkichlardan hisoblanib, hayvonlarning ichki a'zolari ko'krak qafasida joylashgan. Ushbu indeksning rivojlanishi ichki a'zolarining ham rivojlanishiga olib keladi. Ko'krakdorlik indeksi qo'chqorlarning 21 kunlik yoshidan 6 oylikkacha bo'lgan davrda har ikkala guruhda ham o'sish ya'ni rivojlanish kuzatilgan. Tajriba guruhi nazorat guruhiga nisbatan 3,64% yuqori ko'rsatkichni qayd etgan.

2-jadval

Nazorat va tajriba guruhidagi qo'chqorlarning tana tuzilish indeksleri, % (6 oylikdan 18 oylikkacha)

Tana tuzilish indeksleri	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
6-oylikda, n=50		
Uzunoyoqlik	53,92	52,57
Cho'ziluvchanlik	101,28	101,78
Ko'krakdorlik	66,40	70,04
Zichlilik	114,03	111,52
Suyakdorlik	14,03	14,03
Bo'ydorlik	115,48	113,50
O'suvchanlik	102,73	101,07
12-oylikda, n=47		
Uzunoyoqlik	48,39	48,38
Cho'ziluvchanlik	108,15	105,50
Ko'krakdorlik	71,71	71,79
Zichlilik	107,37	105,52
Suyakdorlik	13,58	13,27
Bo'ydorlik	116,13	111,33
O'suvchanlik	103,23	100,49
18-oylikda, n=44		
Uzunoyoqlik	51,34	51,56
Cho'ziluvchanlik	106,61	105,41
Ko'krakdorlik	68,79	69,83
Zichlilik	119,53	126,79
Suyakdorlik	12,52	12,45
Bo'ydorlik	127,43	127,06
O'suvchanlik	103,38	100,54

Zichlilik indeksi har ikkala guruhda ham yosh davrlari bo'ylab nomutanosis rivojlanish tendensiyasiga ega bo'lgan. Ushbu davrda nazorat guruhi 2,51% ga ustunlik qilgan. Suyakdorlik indeksi ushbu yosh davrida bir ko'rsatkichni qayd qilgan (14,03%). Yosh davrlari bo'yicha pasayish holati qayd etilgan. Bo'ydorlik indeksi

tug'ilgandan 6 oylik yoshiga qadar nazorat va tajriba guruhlarida o'sish holati kuzatilgan. Masalan, tug'ilganda tajriba guruhida 99,29% bo'lgan bo'lsa, 6 oylik yoshida 113,50% ni tashkil qilgan. O'suvchanlik indeksi o'rganilgan o'sish davrlarida 101,07-104,44% atrofida qayd etilgan.

Qo'chqorlarning 12 oylik yoshiga kelib uzunoyoqlik indeksi nazorat guruhida 48,39%, tajriba guruhida 48,38% ni tashkil etib, yosh ortib borish jarayonida pasayish holati kuzatilgan. Cho'ziluvchanlik indeksi esa yosh ortib borishi bilan o'sish holatini qayd qilgan. Ko'krakdorlik indeksi bo'yicha tug'ilgandan 12 oylik yoshiga qadar o'sish kuzatilib, nazorat va tajriba guruhlarida deyarli bir xil ko'rsatkich qayd etilgan. Zichlilik indeksi 4,0-4,5 oylikka qadar ortib 12 oylikka qadar yana pasayish tendensiyasiga ega bo'lgan. Ushbu davrda nazorat guruhi ko'rsatkichi yuqori bo'lgan (1,85%). Suyakdorlik indeksi 21 kunlik yoshiga qadar o'sish kuzatilgan bo'lsa, 12 oylikka qadar pasayib borish holati qayd etilgan. Guruhlar orasidagi farq nazorat guruhining foydasiga 0,31% ni tashkil qilgan.

Bo'ydorlik indeksi 12 oylik yoshiga qadar nomutanosib rivojlanishni qayd qilgan. O'suvchanlik indeksi 100,49-103,23% ni tashkil qilib, yag'rin va sag'ri balandligining bir-biriga nisbati davrlar kesimida katta o'zgarishga uchramagan.

Qo'chqorlar 18 oylik yoshida uzunoyoqlik indeksi tug'ilgandagi, 21 kunlik, 4,5-5 va 6 oylik yoshiga nisbatan pasayish holati qayd etilgan bo'lib, fiziologik me'yor darajasida rivojlanganligini ko'rsatadi. Hayotiy muhim a'zolar joylashgan ko'krak qafasi va ko'krakdorlik indeksi yosh ortib borish kesimida 12 oylikka qadar o'sish kuzatilgan, 18 oylikka kelib aksincha holat kuzatilgan. Cho'ziluvchanlik indeksi bo'yicha ham yuqoridagi tendensiya qayd etilgan. Zichlilik indeksi 18 oylikka qadar o'sish holatini qayd etgan, suyakdorlik indeksida esa aksincha pasayish holati qayd etilgan. O'suvchanlik indeksi, ya'ni yag'rin va sag'ri balandligining bir-biriga nisbati bo'yicha yuqoridagi davrlarda kuzatilgan holat qayd etilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, turli yosh davrlarida uzunoyoqlik indeksi nazorat va tajriba guruhlarida 12 oylikka qadar pasayib borgan bo'lsa, 18 oylikda yana o'sish holati kuzatilgan. Cho'ziluvchanlik indeksida esa aksincha holat, ko'krakdorlik indeksida 12 oylikkacha o'sish va 18 oylikda biroz pasayish holati, suyakdorlik indeksida esa yosh ortib borishi bilan pasayish holati kuzatilgan. Bu esa nazorat va tajriba guruhidagi qo'chqorlarda turli yosh davrlarida rivojlanish ko'rsatkichlarining turlicha o'zgarib turganligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. B.B.Shoyusupov., N.R.Ro'zibayev., U.R.Soatov., N.T.Shoymurodov. Analysis of external features and live weight of wooly-meaty sheep (ovis aries). IOP Conference Series: Earth and Environmentl Science 939 (1), 012047. 2021.

2. D.M.Parmanova. Qoraqalpoq sur qorako'l zotli qo'ylardan olingan naslning jun tolasining sifati. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal-2021, № 10. 51-53 b.

3. D.M.Parmanova. Rational use of different types of feedings in the feeding of Karakol sheep. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal-2021, 11 (9), P. 190-193.

4. D.Parmanova. Pattern of flower location and strength in korakalpok sur breed rams. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal-2022, P. 73-75.
5. D.Parmanova. Storage and feeding of karakol sheep in desert and semi-desert pastures. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal-2022, 12 (8), P. 19-23.
6. Imomov X.N., Aripov U.X. Ko'k ag'ron genofondi qo'chqorlaridan foydalanib olingan ko'k va qora rangli avlodlarning eksteryer va tana tuzilish indeks ko'rsatkichlari. // Cho'l chorvachiligi, ekologiyasi, yaylov agrofittosenozlarini yaratishning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Samarqand, 2023. – B. 65-68.
7. Jiyanmurodova Sh.X., Klichev Z.S. Qorako'l qo'ylari avlodlarida tana tuzilish ko'rsatkichlari. // Cho'l chorvachiligi, ekologiyasi, yaylov agrofittosenozlarini yaratishning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Samarqand, 2023. – B. 60-62.
8. P.D.Mavlanovna. The quality of the wool fiber of the offspring obtained from the sheep of the Karakalpak sur cattle breed. Asian Journal of Multidimensional Research 10 (10), 2021. 51-53.
9. S.B.Bahodirovich., R.N.Rahimovich. Biological Properties And Breeding Of Meat And Wool Sheep. The Americal Journal of Agriculture and Biomedical Engineering 2 (09), 71-76. 2023.
10. Д.М.Парманова, Мў.АФаррух. Қоракўлчиликда қорақалапоқ сур насли қўзиларни олиш усуллари. Scientific progress journal, 2 (5) 2021. 436-440.
11. Д.М.Парманова. Қоракўлчиликда насли қўзиларни олиш усуллари. Science and innovation 3 (Special Issue 47), 209-213.
12. Д.М.Парманова. Қорақалпоқ сур насли кўчқорларнинг репродуктив хусусиятлари. Science and innovation 3 (Special Issue 47), 2024. 214-218.
13. Д.М.Парманова. Қорақалпоқ сурига мансуб насли кўчқорлардан олинган авлодлар жун-толасининг сифат кўрсаткичлари. Science and innovation 3 (Special Issue 47), 2024. 219-222.
14. Д.М.Парманова. Қорақалпоқ сурига мансуб насли кўчқорлар авлодларида гуллар жойлашиш расми ва мустаҳкамлиги. Science and innovation 3 (Special Issue 47), 2024. 223-226.
15. Д.М.Парманова. Чўл ва ярим чўл яйловларида қоракўл қўйларини парваришlash. Science and innovation 3 (Special Issue 47), 2024. 227-234.
16. Н.Р.Рўзиев., Б.Б.Шаюсупов., АММ.Айбазов. Продуктивные особенности мясо-шерстных овец Узбекистана. Сельскохозяйственный журнал. ISSN (Print):2687-1246, ISSN (online): 2687. 2020.
17. Н.Рўзиев. Турли зот ва зотдорликдаги гўштдор-сержун қўйларнинг экстерьер хусусиятлари. Science and innovation 3 (Special Issue 47), 390-395. 2024.
18. Н.Рўзиев. Ўзбекистонда урчитилаётган жайдари зотли ҳамда гўштдор-суржун қўйлар ва уларни такомиллаштириш. Agrobiotexnologiya va veterinariya tibbiyot ilmiy jurnali, 2022. 861-865.

32	Normuminova M.B., Xatamov A.X. Ekstruderlangan konsentrat ozuqa bilan oziqlantirilgan qorako‘l qo‘zilarining eksterer ko‘rsatkichlari	113
33	Bazarova D.S., Xatamov A.X. Nurota zavod tipiga mansub qoraqalpog‘ sur qorako‘l qo‘zilarining tirik vazn dinamikasi	117
34	Xujanova M.M., Xatamov A.X. Qizilqum sharoitida bayad zotli qo‘ylar sutining kimyoviy tarkibi	120
35	Алимбеков С., Паржанов Ж.А., Жылкибаев А.К. Влияние качественных параметров протеина рационов на рост и развитие племенных каракульских баранчиков	123
36	Алимбеков С., Паржанов Ж.А., Ажиметов Н.Н., Файзуллаева Л.А. Влияние биологической полноценности протеина рационов на качественный состав спермы баранов-производителей	127
37	Прманшаев М., Калгимбаева М.А., Ермаханов М.Н., Мырзакулов А.С., Зулпыкар А., Ануар Л. Молочная продуктивность верблюдов пород казахский бактриан, арвана и их гибридов разводимых в разных экологических зонах казахстана	131
38	Аубакиров Х.А., Прманшаев М., Бутаев М.Д., Азат Зулпыхарулы, Ляззат Ануаркызы. Рост, развитие и мясная продуктивность молодняка овец мясо-сального направления	138
39	Тулеметова С.Е., Турымбетов Б.С., Абилдабек Е.Б. Продуктивные качества верблюдов Казахского нара дромедара	143
40	Турумбетов Б.С. Рост, развитие и морфобиохимические показатели крови при раннем отъеме верблюжат	147
41	Ажиниязов Р., Ажиниязов Б. Орол бўйи шароитида қоракўл қўйларнинг гўшт–ёғ маҳсулдорлиги	151
42	Shoxnazarova Sh.A. Tajribadagi qo‘chqorlar tana tuzilish indekslarining yosh davrlari bo‘yicha o‘zgarishi	154
43	Berdisheva G. Ustyurt platosi sharoitida qora rangli qorako‘l qo‘ylarning konstitutsiya tiplari bo‘yicha yaylov hududlari kesimida tarqalishi va mahsuldorlik xususiyatlari	160
44	O‘ralova N.U. Turli zotga mansub qo‘zilarni go‘sh t mahsuldorligini oshirishda va sifatini yaxshilashda saqlash texnologiyasini ta’siri	162
III. CHO‘L OZUQABOP O‘SIMLIKLARI INTRODUKSIYASI, SELEKSIYASI VA URUG‘CHILIGI, YAYLOVLAR EKOLOGIYASI, FITOMELIORATSIYASINING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI		
45	Раббимов А. Чўл озуқабоп ўсимликлари уруғчилик майдонларини барпо қилишнинг агротехник асослари	167
46	Раббимов А. Шувоқ-эфемерли ярим чўл ва чўл яйловларининг ҳозирги ҳолати ва яйлов чорвачилигини барқарор ривожлантиришнинг долзарб муаммолари	174